

**МИНИСТЕРСТВО ЗА ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА
ЦЕНТАР ЗА СТРУЧНО ОБРАЗОВАНИЕ И ОБУКА**

НАСТАВНА ПРОГРАМА

ПРАКТИЧНА НАСТАВА

III година

ХЕМИСКО-ТЕХНОЛОШКА СТРУКА
Хемиско-технолошки техничар

Скопје, 2007 година

1. ИДЕНТИФИКАЦИОНИ ПОДАТОЦИ

1.1. Назив на наставниот предмет: ПРАКТИЧНА НАСТАВА

1.2. Образовен профил и струка

1.2.1. Образовн профил: ХЕМИСКО-ТЕХНОЛОШКИ ТЕХНИЧАР

1.2.2. Струка: ХЕМИСКО-ТЕХНОЛОШКА

1.3. Диференцијација на наставниот предмет

1.3.1. Практична обука

1.4. Година на изучување на наставниот предмет

1.4.1. ТРЕТА

1.5. Број на часови на наставниот предмет

1.5.1. Број на часови неделно: 4 часа

1.5.2. Број на часови годишно: 144 часа

1.6. Статус на наставниот предмет

1.6.1. ЗАДОЛЖИТЕЛЕН

2. ЦЕЛИ НА НАСТАВНИОТ ПРЕДМЕТ

По совладувањето на наставната програма по ПРАКТИЧНА НАСТАВА ученикот ќе се здобие со знаења, и умеења и вештини кои ќе му овозможат:

- да го **препознава и именува** лабораторискиот прибор, инструментите, апаратите и хемикалиите кои се употребуваат во лабораториите за аналитичка хемија и физичка хемија;
- да **склопува** едноставни апаратури од лабораториски прибор кој му е на располагање;
- да **планира, подготвува и изведува** постапки на квантитативна анализа на органски и неоргански соединенија, определен тип на хемиски реакции и др.;
- да **врши** определени мерења и да го **презентира** резултатот според определени барања, во соодветна величина и единица;
- да **воспоставува** врска меѓу составот, својствата и соодветен метод за анализа на дадена проба;
- да **решава** едноставни проблеми од областа на квантитативната аналитичка хемија по експериментален пат и физичката хемија;
- да **воспоставува** врска меѓу составот, својствата и соодветен метод за анализа на дадена проба;
- да **стекнува** особини на педантност, прецизност, претпазливост и економичност во работењето;
- да **развија** навики за лична заштита и заштита на околината од хемикалии.

3. ПОТРЕБНИ ПРЕТХОДНИ ЗНАЕЊА

Содржините од наставната програма по хемија од прва и втора година и наставната програма од аналитичка хемија за втора година.

4. ОБРАЗОВЕН ПРОЦЕС

4.1. Структурирање на содржините за учење

Подрачје: АНАЛИТИЧКА ХЕМИЈА (72 часа)

Тематски целини	Број на часови	Конкретни цели	Дидактички Насоки	Корелација меѓу тематските целини и меѓу предметите
1. КВАНТИТАТИВНА АНАЛИТИЧКА ЛАБОРАТОРИЈА	10	<p>Ученикот:</p> <p>- да познава и применува:</p> <ul style="list-style-type: none"> • лабораториски прибор (калибрирани - одмерни колби, пипети и градуирани - мензури, градуирани пипети, бирети) и начин на користење; • постапка на земање на проба од течни и цврсти супстанции; <p>- да пресметува и претставува резултат во баран облик и соодветни единици;</p>	<p>Лабораториски вежби:</p> <ul style="list-style-type: none"> • правила за однесување во лабораторијата и заштита при работа со хемикалии; • ракување со опасни хемикалии; • водење на лабораториски дневник; • основен лабораториски прибор и апарати во лабораторија за аналитичка хемија;	Аналитичка хемија

		<ul style="list-style-type: none"> - да изведува постапки на: растворање, разредување. - да се грижи за уредноста на лабораторискиот прибор и работното место; - да го почитува редот во лабораторијата, правилата за ракување со опасните хемикалии и знаците за предупредување и опасност. 	<ul style="list-style-type: none"> • ракување со волуметриски прибор <p>(растворање на супстанца, дополнување до определен волумен, пипетирање, отчитување др.).</p>	
--	--	--	---	--

Тематски целини	Број на часови	Конкретни цели	Дидактички насоки	Корелација меѓу тематските целини и меѓу предметите
2. ВОЛУМЕТРИСКИ МЕТОДИ НА АНАЛИЗА	26	<p>Ученикот:</p> <ul style="list-style-type: none"> - да познава: <ul style="list-style-type: none"> • класификација на волуметриски методи; • постапка на приготвување на стандардни раствори; 	<p>Лабораториски вежби:</p> <ul style="list-style-type: none"> • стандардизирање на раствори од киселини и бази; • киселинско - базни титрации <p>- определување на маса на натриум</p>	Аналитичка хемија

		<ul style="list-style-type: none"> • промена на боја на индикатор во различна средина; • редослед на постапки за волуметриска анализа: <p>земање на проба разредување, пипетирање, титрирање;</p> <p>- да приготвува стандарден раствор;</p> <p>- да изведува волуметриските анализи;</p> <p>- да определува завршна точка на титрација;</p> <p>- да пресмета и претстави резултат во баран облик и единица;</p> <p>- да се грижи за уредноста на лабораторискиот прибор и работното место;</p>	<p>хидроксид со хлороводородна киселина;</p> <ul style="list-style-type: none"> - определување на маса на оцетна киселина или оксална киселина. • оксидационо-редукциски определувања: - перманганометриски (определување на маса на железо или манган); - броматометриски (антимон или аскорбинска киселина) ; - јодометриски определување на маса на бакар или калиум бихромат); • аргентометриски определувања определување на маса на хлориди или јодиди; 	
--	--	--	--	--

		<p>- да го почитува редот во лабораторијата, правилата за ракување со опасните хемикалии и знаците за предупредување и опасност.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Комплексометриски определувања: - приготвување и стандардизирање на раствор од комплексон III; - определување на маса калциум, магнезиум и сулфати). 	
--	--	---	--	--

Тематски целини	Број на часови	Конкретни цели	Дидактички насоки	Корелација меѓу тематските целини и меѓу предметите
3. ИНСТРУМЕНТАЛНИ МЕТОДИ НА АНАЛИЗА	36	<p><i>Ученикот:</i></p> <p>- да познава градба и функционирање на апаратите и инструментите за инструментални методи на анализа (кондуктометар, пехаметар, потенциометар, спектрофотометар и рефрактометар);</p>	<p>Лабораториски вежби:</p> <ul style="list-style-type: none"> • потенциометриско и пехаметриско определување на маса; • кондуктометриско определување на маса. 	<p>Аналитичка хемија</p> <p>Физичка хемија</p>

		<ul style="list-style-type: none"> - да ги разликува видовите на електроди и кондуктометриската ќелија; - да чита податоци од инструменти, график, табели, атласи на спектри на органски и неоргански соединенија и друго; - да претставува податоци табеларно и графички; - да определува завршна точка на титрација кондуктометриски или потенциометриски; - да определува квантитетивен состав на определена супстанца со соодветна инструментална метода; - да пресмета и претстави резултат во баран облик. 	<ul style="list-style-type: none"> • читање на податоци од атласи на органски и неоргански супстанции; • спектрофотометриски определувања на маса (пр; никел, хром, манган, бакар, фосфати и др.); • рефрактометриско определување на алкохол. <p>Организирање на посета на хемиска аналитичка лабораторија (запознавање со работа на масен и атомско - апсорпционен спектрофотометар.</p>	
--	--	--	--	--

Подрачје: ФИЗИЧКА ХЕМИЈА

72 часа

Тематски целини	Број на часови	Конкретни цели	Дидактички насоки	Корелација меѓу тематските целини и меѓу предметите
<p>1. ЛАБОРАТОРИЈАТА ЗА ФИЗИЧКА ХЕМИЈА</p>	<p>16</p>	<p>Ученикот:</p> <ul style="list-style-type: none"> - да познава: основна опрема за физичка лабораторија и начин на користење; основни физички величини и единици кои се користат во физичката хемија; - да планира постапка, подготвува прибор и апарати и мери (или определува индиректно): растворливост на цврста супстанца, густина и количество на влага; - да пресметува и претставува резултат во баран облик и соодветни единици;- да се грижи за уредноста на лабораторискиот прибор и работното место. 	<p>Лабораториски вежби:</p> <ul style="list-style-type: none"> - правила за однесување во лабораторијата, прибор и апарати во лабораторија за физичка хемија; - определување на густина на течности; - определување на густина на цврсти супстанци; - определување на растворли-вост на цврста супстанца; - определување на влажност на атмосфера (пример: во ексикатор, во воздух, сушено овошје и зеленчук и др.). 	<p>Аналитичка хемија</p> <p>Физичка хемија</p>

Тематски целини	Број на часови	Конкретни цели	Дидактички насоки	Корелација меѓу тематските целини и меѓу предметите
<p>2. ОСНОВИ НА ТЕРМОДИНАМИКА И ТЕРМОХЕМИЈА</p>	<p>28</p>	<p>Ученикот:</p> <ul style="list-style-type: none"> - да познава значење на специфичен топлински капацитет; - да објаснува: градба и принцип на мерење со калориметар; постапка на термометриска титрација; - да објаснува значење на поим енергетска вредност; <p>градба и постапка на мерење со калориметриска бомба;</p> <ul style="list-style-type: none"> - да врши мерење на енергетската вредност на различни супстанции (горива и други супстанции); 	<p>Лабораториски вежби:</p> <ul style="list-style-type: none"> - определување на специфичен топлински капацитет на течности со калориметар; - мерење на топлина на растворање на цврсти супстанции со калориметар; - термометриска титрација (неутрализација или таложни реакции, пример - реакција на бариум хлорид и литиум сулфат); - определување на енергетска вредност на гориво (различни прехранбени артикли и др.) со калориметриска бомба; 	<p>Аналитичка хемија</p> <p>Физичка хемија</p>

		<p>- да планира и изведува постапка на мерење и пресметување на специфичен топлински капацитет на течност со калориметар; постапка на термометриска титација;</p> <p>- да пресметува резултат и да претставува на соодветен начин и во соодветна величина и единица.</p>	<p>- добивање на гас, мерење на волумен и пресметување на количество од гасот;</p> <p>- определување на адијабатска константа.</p> <p>Пресметување на резултати и пополнување на лабораторискиот дневник.</p>	
--	--	--	---	--

Тематски целини	Број на часови	Конкретни цели	Дидактички Насоки	Корелација меѓу тематските целини и меѓу предметите
3. ОСНОВИ НА ХЕМИСКА КИНЕТИКА	16	<p><i>Ученикот:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - да планира, подготвува и изведува реакции при различни услови на одвивање на истата; - промени на концентрацијата; - промени на температурата; 	<p>Лабораториски вежби:</p> <ul style="list-style-type: none"> - мерење на брзината на: реакција со и без катализатор; - осцилаторни реакции (Белоусов-Жаботински); 	<p>Аналитичка хемија</p> <p>Физичка хемија</p>

		<ul style="list-style-type: none"> - реакција со и без катализатор; - сложена реакција (осцилаторна реакција и сл.); - да определува на константа на брзина на хемиски реакции. 	<ul style="list-style-type: none"> - определување на константа на брзина на хемиски реакции - сапонификација на естер; - зависност на брзината на реакција од концентрацијата и од температурата (една од вежбите); - полариметриско определување на константа на брзина на инверзија на сахароза. 	
--	--	--	---	--

Тематски целини	Број на часови	Конкретни цели	Дидактички Насоки	Корелација меѓу тематските целини и меѓу предметите
4. ФИЗИЧКИ ТРАНСФОРМАЦИИ НА СУПСТАНЦИТЕ	12	<p>Ученикот:</p> <ul style="list-style-type: none"> - да планира, подготвува и изведува мерење на кривите на ладење кај двокомпонентен систем со прост евтектикум; 	<p>Лабораториски вежби:</p> <ul style="list-style-type: none"> - конструирање на фазен дијаграм на двокомпонентен систем со прост евтектикум 	Аналитичка хемија

		<ul style="list-style-type: none"> - да конструира и објаснува фазен дијаграм на двокомпонентен и на трокомпонентен cсстем; - да составува апаратура за дестилација со водена пареа и да го изведува процесот; - да изведува екстракција и да определува распределителен коефициент на дадена супстанца меѓу два растворувачи. 	<p>(пример: бензоева киселина и камфор);</p> <p>- конструирање на дијаграм на растворливост на трокомпонентен систем (пример: вода).</p> <p>Вежба во групи: Процес на фракциона кристализација (добивање на стаклена градина).</p>	Физичка хемија
--	--	--	---	-----------------------

4.2. Наставни методи и активности на учење

Наставата од предметот се организира врз основа на принципите на **активната настава**. Се користи комбинација од различни форми и методи. Погодни **методи** за наставата по **практична настава** се: лабораториски вежби, демонстрација од наставникот или учениците (експеримент, илустративен материјал, видеоснимка), посета на специјализирана аналитичка лабораторија и лабораторија за физичка хемија, дискусија, решавање на проблеми од структурата и изготвување на едноставни истражувања и проекти (теоретски, експериментални, мониторинг). Практичната настава треба да биде во содржинска и временска корелација со теоретската настава од соодветните наставни предмети.

Активности на ученикот: планира, подготвува, склопува апаратура, користи лабораториски прибор, набљудува, реализира, мери, пресметува, претставува на определен начин, во соодветна мерна единица и величина, се интересира, прашува, открива односи и законитости, проверува, дискутира, применува и др.

Активности на наставникот: планира, подготвува, поставува проблем, објаснува, дава инструкции, демонстрира, поставува прашања, организира работа, координира, надгледува, помага, следи, оценува и воспоставува позитивна педагошка комуникација.

4.3. Организација и реализација на наставата

Процесот на учењето ќе се изведува во **лаборатории за аналитичка хемија и физичка хемија**. Секое од подрачјата во програмата е застапено со 72 часа. Фондот на часовите даден по одделни теми е ориентационен. Времето и начинот на организација се остава да го определат наставниците кои ја реализираат наставата од одделните подрачја. За реализирање на наставата паралелката се дели во две групи.

4.4. Наставни средства и помагала

4.4.1. **Заеднички наставни средства:** видео/ТВ, РС со принтер, графоскоп.

4.4.2. **Посебни за предметот:**

- *видеоматеријали* - готови или преснимувани, фолии, компјутерски програми;
- *лабораториски прибор, и хемикалии, апарати и инструменти.* Количеството на хемикалиите и лабораторискиот прибор треба да биде соодветно на бројот на учениците и барањата во графата *“Дидактички насоки“*;
- *илустративни материјали:* цртежи, слики, табели, шеми и сл (готови или изработени од учениците и наставникот).

5. ОЦЕНУВАЊЕ НА ПОСТИГАЊАТА НА УЧЕНИЦИТЕ

Оценувањето на учениците ќе се врши континуирано во текот на целата учебна година врз основа на оспособеноста на учениците според барањата на програмата, усвоеноста на знаењата, вештините и умеењата и практично покажаните резултати. Вреднувањето ќе се врши со различни постапки, форми и инструменти. Оценката од предметот е резултат на оценките одделните подрачја во програмата и во оценката подеднакво партиципираат наведените подрачја. Оценувањето се врши согласно законската регулатива.

6. КАДРОВСКИ И МАТЕРИЈАЛНИ ПРЕДУСЛОВИ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА НАСТАВНАТА ПРОГРАМА

6.1. Основни карактеристики на наставниците

Покрај условите пропишани во Законот за средно образование, наставникот во процесот на наставата треба да поседува (или да се стреми да достигне) карактеристики како:

- **организатор** на наставата: планира активности, постапки, нагледни средства и редослед на примена, формулира соопштенија и прашања, одредува временска димензија на активностите и сл.;
- **предавач**: поставува проблем, иницира љубопитство и расправа, мотивира, соопштува информации, демонстрира, дополнува, објаснува, изведува импликации и трансформации на поимите, укажува на причинско-последични врски;
- **партнер** во педагошката комуникација: дава мислења, иницира разговор, мотивира, поттикнува и охрабрува, пофалува, насочува дискусија, врши трансфер на знаења од другите наставни предмети и искуството на учениците;
- **стручњак** за својата наставна опблост: го следи развојот на хемијата / технологијата, создава модел на техники, стратегии за интелектуална работа во наставата, соодветно на способностите на учениците и сл.;
- **личност**: влијае врз ученикот со својата појава, начини на изразување, особини на личноста, углед, систем на вредности и идеали и сл.;
- **оценувач**: следи и објективно ги евалуира активностите на ученикот во областа на знаењето и умеењето, однесувањето и карактеристиките на личноста на ученикот.

6.2. Стандард за наставен кадар

- Завршени **студии по хемија, наставна насока** и положен стручен испит;

- завршени **студии по хемија на другите насоки** со стекната педагошко-психолошка и методска подготовка и положен стручен испит.

6.2.1. Стандард за стручен соработник: хемиско-технолошки техничар.

Забелешка: часовите за теоретската настава од соодветните подрачја во програмата и соодветниот сегмент од практичната настава, треба да ги реализира еден професор.

6.3. Стандард за простор и опрема

Настава се реализира во лабораторија за аналитичка хемија и физичка хемија (која одговара на стандардот за простор и опрема според соодветниот норматив). Неопходна е помошна просторија за чување на наставните средства, хемикалиите и поставување на експериментите. Просториите треба да бидат снабдени со вода, електрична енергија и дигестор и да поседуваат добро проветрување. Дел од часовите може да се реализираат преку посети на аналитички лаборатории и лаборатории за физичка хемија.

7. ДАТУМ НА ИЗРАБОТКА И НОСИТЕЛИ НА ИЗРАБОТКАТА НА НАСТАВНАТА ПРОГРАМА

7.1. Датум на изработка: мај 2007 година

7.2. Состав на работната група:

1. Гордана Донева - Атанасоска, советник, БРО - Скопје
2. професор д-р Мира Трпковска, ПМФ, Институт за хемија - Скопје
4. доцент д-р Љупчо Пејов, ПМФ, Институт за хемија - Скопје
5. Љубица Јанковска, професор, СУГС " Марија Кири Склодовска" - Скопје

8. ПОЧЕТОК НА ПРИМЕНА НА НАСТАВНАТА ПРОГРАМА

8.1. Датум на започнување: 1.09.2007 година

9. ОДОБРУВАЊЕ НА НАСТАВНАТА ПРОГРАМА

Наставната програма по предметот ПРАКТИЧНА НАСТАВА ја одобри министерот за образование и наука со решение бр. 11 - 4631/ 17 од 21. 06. 2007 година.

